

Література

1. Ляшевская О. Н. Типы информации о лексических конструкциях в системе ФреймБанк / О. Н. Ляшевская, Е. В. Кашкин // Труды института русского языка им. В.В.Виноградова. 2015. — № 6. — С. 464—555.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
3. Baker C. F. FrameNet, Current Collaborations and Future Goals / C. F. Baker // Lang Resources & Evaluation. — 2012. — Vol. 46. — P. 269—286.
4. Baker C. F. A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation [Electronic resource] / C. F. Baker, Ch. J. Fillmore, J. B. Lowe // Siglex Workshop — Mode of access: <http://aclweb.org/anthology/W/W97/W97-0204.pdf>.
5. Candito M. Developing a French FrameNet: Methodology and First Results [Electronic resource] / [M. Candito, P. Amsili, L. Barque at al.] — Mode of access: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/496_Paper.pdf.
6. Fillmore Ch. J. A Frames Approach to Semantic Analysis / Ch. J. Fillmore, C. F. Baker // The Oxford Handbook of Linguistic Analysis / [B. Heine, H. Narrog, eds]. — Oxford: Oxford University Press, 2009. — P. 313—340.
7. Fillmore Ch. J. Frame Semantics for Text Understanding [Electronic resource] / Ch. J. Fillmore, C. F. Baker // NAACL WordNet and Other Lexical Resources Workshop. — Mode of access: <http://www.ccs.neu.edu/course/csg224/resources/framenet/framenet.pdf>.
8. FrameNet II: Extended Theory and Practice [Electronic resource] / [J. Ruppenhofer, M. Michael, M. Petruck at al.]. — Mode of access: <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf>.
9. Ohara K. H. Toward Constructicon Building for Japanese in Japanese FrameNet [Electronic resource] // Veredas on-line: Frame Semantics and its Technological Applications. — 2013. — Vol. 1. — P. 11-27. — Mode of access: <http://www.ufjf.br/revistaveredas/files/2013/11/1-OHARA-FINAL.pdf>.
10. Swedish FrameNet++ The Beginning of the End and the End of the Beginning [Electronic resource] / [M. Ahlberg, L. Borin, D. Dannélls at al.]. — Mode of access: http://www2.lingfil.uu.se/SLTC2014/abstracts/sltc2014_submission_33.pdf.

Концепт ЧАС/TIME в українській та англійській мовах (на матеріалі корпусів текстів)

Ірина Кондратюк

студентка ІКНІ, Національний університет «Львівська політехніка», Україна, E-mail: ko.ira162@gmail.com

In the article the peculiarities of time perception reflexed in the Ukrainian and English languages are analyzed. Notional and figurative components of the ЧАС/TIME concept are distinguished, described and compared. The study of dictionary entries and etymology of words naming the concept is conducted. Contextual usage is analyzed based on English and Ukrainian corpora. Attributes of time reflexed in both languages, words denoting the ЧАС/TIME concept and conceptual metaphors are distinguished.

Ключові слова — час, концепт, концептуальна метафора, корпус текстів.

І. Вступ

Постановка проблеми. Час є невід'ємним компонентом світосприйняття будь-якого народу, проте відомо, що не для всіх час є однаковим явищем: наприклад, у Західному світі час концептуалізовано як лінію, а на Сході — як спіраль. Усвідомлення часу та ставлення до нього неодмінно відображене в мові народу.

Будучи, на перший погляд, виключно філософським поняттям, час як об'єкт роздумів і вивчення цікавить не лише філософів. Науці відома низка лінгвістичних праць про концепт ЧАС американських, польських,

російських та інших лінгвістів. Це і вивчення концепту ЧАС у межах однієї мови, й зіставні дослідження. Не обмежуються науковці й однією галуззю знань, оскільки концепт є стрижневим терміном і когнітивної лінгвістики, і лінгвокульту-рології.

В українській лінгвістиці концептуалізації часу приділено замало уваги, тому маємо на меті розглянути вербалізацію цього концепту в українській мові, а також порівняти її з репрезентацією в англійській і цим закласти основу для ґрунтовного дослідження концепту ЧАС на матеріалі української та англійської мови.

Об'єктом дослідження є концепт ЧАС/TIME в українській та англійській мовах, а **предметом** — вербалізація концепту ЧАС/TIME українською та англійською мовами.

Мета дослідження — виявити, проаналізувати й порівняти особливості сприйняття та розуміння часу, відображені в українській та англійській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою цього дослідження є праці Дж. Лакоффа, М. Джонсона, В. Еванса, М. В. Піменової, Г. Д. Заньковської, Д. С. Ліхачова та інших вчених.

В основу дослідження покладено твердження про те, що до структури концепту входять понятійний, образний і ціннісний складники. Понятійний складник реалізується прямою номінацією та понятійними ознаками. Образний складник відображається у мові в концептуальних метафорах, тобто за допомогою вторинної, метафоричної номінації. Ціннісний складник нерозривно поєднаний із понятійним та образним компонентами [3].

Для дослідження концепту ЧАС/TIME було використано методику концептуального аналізу, розроблену М. В. Піменовою, згідно з якою виявляють понятійні ознаки (вивчають етимологію слова-імені концепту, аналізують словникові дефініції імені концепту, визначають і досліджують інші слова, за допомогою яких вербалізовано концепт) та образні ознаки концепту (концептуальні метафори) [4].

II. Аналіз словникових статей

На початковій стадії дослідження концепту ЧАС/TIME було проаналізовано дефініції слів-імені концепту *час* і *time* у словниках української та англійської мови [1, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 15] відповідно та з'ясовано їхню етимологію. Наступним етапом став аналіз контекстів, вилучених із корпусів текстів: для англійської мови було використано British National Corpus (Brigham Young University)[8], а для української було створено дослідницький корпус розміром близько 1 млн слововживань і застосовано програму AntConc для здійснення вибірки та підрахунків.

На основі словникових дефініцій виділено кілька категорій значень. Слово *час* містить у собі такі категорії: 1) час — філософське поняття; 2) час — щось, що може бути вимірне, тривалість; 3) час — інтервал, період; 4) час — можливість, сприятливий момент. Для англійського *time* таких категорій більше: 1) *time* — філософське поняття; 2) *time* — щось, що може бути вимірне, тривалість; 3) *time* — інтервал, період; 4) *time* — можливість, сприятливий момент; 5) *time* — подія; 6) *time* — кількість (випадків); 7) *time* — доленосний, важливий момент; 8) *time* — темп, ритм.

Бачимо, що чотири категорії значень однакові в обох мовах. Це свідчить про подібність сприйняття концепту ЧАС/TIME носіями української та англійської мов. Бачимо також, що мережа значень TIME є ширшою, тобто містить більше значень.

За допомогою етимологічного аналізу можна відобразити внутрішню форму слова, що репрезентує концепт. Це важливий етап у дослідженні концепту, оскільки його внутрішня форма — це його першооснова [3].

В українській мові слово *час* у значенні “одна з форм існування матерії; міра тривалості; пора, епоха, період” прослідковується від давньоруського *часъ*, що означало “час, година”, і старослов'янського *časъ*. Ці варіанти, своєю чергою, походять від праслов'янського *časъ* (<*kēs-), спорідненого з пруським

kīsmān “час, хвилина”. Існує припущення, що псл. *časъ* мало початкове значення “нарізка”, “удар (періодично повторюваний сигнал)”. *Časъ* було також пов'язане з праслов'янським *čajati* — “чайти” (сподіватись), сербським і хорватським *kācamu* — “бігати клусом” (галопом) і німецьким *hasten* “квапитися” [2].

В англійській мові слово *time* як іменник прослідковується від давньоанглійського *tīma* — “обмежений період часу”, що походить від прагерманського *tīmon* — “час”. Останнє пов'язане з *tīde* (від давньоанглійського “момент, проміжок часу, відповідний час; свято”), яке замінило у значенні виміру часу.

Використання *time* в абстрактному значенні “час як нескінченна безперервна тривалість” датується кінцем 14 ст.

Як дієслово *time* походить від давньоанглійського *getimian* — “статися, трапитися”, що утворилося від іменника *time*. Значення “призначити час” (якоїсь дії) *time* набуло близько 1300 року, а значення “вимірювати, засікати час” — у 1660-х роках.

В англійській культурі час персоніфікований щонайменше від 1509 року. Час змальовують як старого й лисого (але з чубом) чоловіка, який має при собі косу й пісковий годинник [13].

Отже, вербалізація концепту ЧАС/TIME відбулася в обох мовах ще на початкових етапах їх формування, що підтверджує важливість цього концепту для обох народів. В обох мовах початковими значеннями для *час* і *time* були конкретніші поняття “хвилина”, “обмежений період часу”, абстрактності вони набули згодом.

III. Аналіз контекстів

Згідно з твердженням американських вчених Дж. Лакоффа та М. Джонсона, людині від природи притаманно мислити й пізнавати світ за допомогою метафор. Людське мислення вже за своєю суттю є метафоричним. “Суть метафори полягає в осмисленні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду... Так поняття впорядковується метафорично, отже, мова також впорядкована метафорично” [12: 6]. Аналіз метафоричного вживання слів-імен певного концепту є важливим етапом дослідження цього концепту, оскільки показує, як його сприймає етнос.

Для аналізу метафоричного вживання слів *час* і *time* було вибрано близько 200 випадків вживання лексики *час* в українському корпусі й відповідну кількість випадків вживання лексики *time* в англійському.

Аналіз контекстів показав, що і в українській, і в англійській мовах час може бути суб'єктом і об'єктом дії, частіше об'єктом.

Час як об'єкт в українській мові (40 випадків — 20 %) репрезентовано за допомогою дієслів *гаяти*, *мати*, *марнувати*, *відчувати*, *тратити*, *проводити*, *присвячувати*, *відбирати*. В англійській мові (32 випадки — 21 %): *to bide one's time*, *to waste*, *to spend*, *to devote*, *to limit*, *to take*, *to give*, *to have*, *to spare*.

Як суб'єкт, в українській мові (34 випадки — 17 %) час може: *бути, показувати, минати, йти, сповільнюватися, наближатися*. В англійській (11 випадків — 7 %) *time goes, time passes, time comes, time flies, time changes*.

На основі синтагматичних відношень слів-імен концепту з прикметниками виокремлено групи означень часу, у Табл. I їх розташовано за частотністю. Серед них відмінними є “незвичайний час” в українському корпусі й “порахований час (кількість)” в англійському. Решта груп збігаються, хоча виявлена частота вживання відрізняється.

У тематичній групі “визначений час” було також виділено підгрупу “час як відповідний для чогось момент”.

ТАБЛ. I

Означення часу

Український корпус	Частотність
вимірюваний	28.4 %
визначений:	16.8 %:
відповідний для чогось момент	4.2 %
у відношенні до теперішнього	14.7 %
безжальний	9.5 %
в історичному аспекті	9.5 %
приємний	6.3 %
невизначений	4.2 %
цінний	4.2%
незвичайний	3.2 %

Англійський корпус	Частотність
порахований (як кількість)	24.3 %
визначений:	24.3 %:
відповідний для чогось момент	5.6 %
вимірюваний	23.4 %
приємний	7.5 %
у відношенні до теперішнього	6.5 %
безжальний	4.7 %
невизначений	3.7 %
в історичному аспекті	1.9 %
цінний	1.9 %

Під час формування вибірки було також прослідковано, що концепт ЧАС/TIME вербалізовано й іншими частинами мови. В українській мові це прикметник *часовий*; прислівники *часом, часами, час від часу, від часу до часу, тим часом*; прийменник *під час*.

В англійській мові *time* також може бути іншими частинами мови: дієсловом *time*; прикметником (*time lapse, time limit, time bomb*); частиною складених прислівників: *from time to time, in (on) time, once upon a time*.

У межах цього дослідження було розглянуто й інші іменники, за допомогою яких концепт ЧАС/TIME репрезентовано в українській та англійській мовах. Їх вибір було здійснено за допомогою тезаурусів [6, 16,

17], а також за допомогою спільних категорій значень, які ми виділили під час аналізу словникових дефініцій. Частотність вирахована на основі згаданих вище корпусів текстів. Результати подано в Табл. II, III, IV, V.

ТАБЛ. II

Одиниці часу й іменники, що позначають тривалість

Українська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
рік	448	0.0448
хвилина	244	0.0244
година	197	0.0197
мить	168	0.0168
день	159	0.0159
місяць	112	0.0112
тиждень	104	0.0104
момент	100	0.01
вічність	85	0.0085
вік	77	0.0077
секунда	46	0.0046
доба	23	0.0023
століття	19	0.0019
сторіччя	10	0.001
десятиліття	7	0.0007
літа	2	0.0002
тисячоліття	2	0.0002
миттєвість	0	0

Англійська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
day	19060	0.01906
year	11979	0.011979
hour	6427	0.006427
minute	5878	0.005878
week	5417	0.005417
month	3248	0.003248
second	1986	0.001986
quarter	551	0.000551
century	507	0.000507
eternity	410	0.00041
decade	178	0.000178
millennium	9	0.000009

Іменники, що позначають тривалість (Табл. II), в українській та англійській мові переважно є семантичними відповідниками. Відмінності полягають у слові *minute* (містить в собі значення українських слів *мить, миттєвість, момент і хвилина*) та в тому, що в українській мові на позначення 100 років є варіанти *століття і сторіччя*.

У групі іменників, що позначають інтервал часу (Табл. III, IV), відмінності спостерігаємо в англійських *fortnight* (в українській мові немає іменника-відповідника, лише словосполучення *два тижні*) та *generation*, яке може асоціюватися не тільки з людьми, а й із періодом часу (в українській мові *покоління* не пов'язане з інтервалом часу).

ТАБЛ. III

ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ІНТЕРВАЛ ЧАСУ

Українська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
рік	448	0.0448
хвилина	244	0.0244
година	197	0.0197
день	159	0.0159
місяць	112	0.0112
тиждень	104	0.0104
вік	77	0.0077
доба	23	0.0023
століття	19	0.0019
сторіччя	10	0.001
десятиліття	7	0.0007
тисячоліття	2	0.0002

Англійська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
day	19060	0.01906
year	11979	0.011979
hour	6427	0.006427
minute	5878	0.005878
week	5417	0.005417
month	3248	0.003248
quarter	551	0.000551
century	507	0.000507
fortnight	187	0.000187
decade	178	0.000178
millennium	9	0.000009

ТАБЛ. IV

ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ІНТЕРВАЛ ЧАСУ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Українська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
пора	38	0.0038
часи	28	0.0028
доба	23	0.0023
епоха	19	0.0019
сезон	8	0.0008
ера	1	0.0001

Англійська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
season	679	0.000679
period	660	0.00066
generation	416	0.000416
age	250	0.00025
era	49	0.000049
epoch	7	0.000007

ТАБЛ. V

ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ВІДПОВІДНИЙ ЧАС АБО ПОДІЮ

Українська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
випадок	106	0.0106
момент	100	0.01
нагода	50	0.005
оказія	4	0.0004

ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ВІДПОВІДНИЙ ЧАС АБО ПОДІЮ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Англійська мова	Абсолютна частота	Відносна частота, %
occasion	1162	0.1162
event	1105	0.1105
opportunity	862	0.0862
timeliness	0	0

На основі вибірки й викладених вище ознак було виділено концептуальні метафори, що формують образний складник концепту ЧАС/TIME (Табл. VI).

ТАБЛ. VI

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ

ЧАС	ЧАС/TIME	TIME
РІДИНА	ПУНКТ, МОМЕНТ	ПРОВАЛЛЯ
	ЖИВА ІСТОТА	
	ЦІННІСТЬ	
	РІЧ, РЕСУРС	
	ЩОСЬ ПРИСМНЕ	КІЛЬКІСТЬ
	ТЯГАР	
	ЖОРСТОКІСТЬ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ	
	ГРОШІ	
	ІСТОРІЯ	
	ВМІСТИЦЕ	
ГУМА		

Висновок

Основними результатами нашого дослідження концепту ЧАС/TIME в українській та англійській мовах є такі:

– у концепті ЧАС/TIME наявні спільні категорії значень, але мережа значень TIME є ширшою;

– і в українській, і в англійській мовах концепт часу вже був реалізований у протомовах;

– в обох мовах час може виступати як об'єкт і як суб'єкт дії; частіше як об'єкт;

– ставлення до часу, виражене в його означеннях, в обох мовах подібне;

– більшість із виділених концептуальних метафор властиві обом мовам. Відмінними є українська ЧАС — РІДИНА та англійські TIME — ПРОВАЛЛЯ і TIME — КІЛЬКІСТЬ.

Отже, в англійській та українській мовах концепт ЧАС/TIME відображено подібним чином.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження на фразеологічному рівні, аналіз

прислів'їв та приказок, у яких репрезентовано концепт ЧАС/TIME, а також проведення асоціативних експериментів для виявлення особливих концептуальних ознак.

Література

1. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://uk.worldwidedictionary.org/>.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (гол.) та ін.]. — К., Наук. думка, 2012. — Т. VI: У – Я. — 285 с.
3. Заньковська Г. Методи дослідження концептів / Г. Заньковська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. — 2015. — № 19 том 2. — С. 102–104.
4. Пименова М. Концептуальные исследования. Введение: [учеб. пособие] / М. Пименова, О. Кондратьева. — М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. — 176 с.
5. Словник української мови в 11 т. [Електронний ресурс] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [редкол.: І. К. Білодід (гол.) та ін.]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
6. Український тезаурус [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.oocities.org/hommah_chorny/index.html.
7. American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition [Електронний ресурс] / Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. — 2011. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
8. British national corpus (Brigham Young University) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://corpus.byu.edu/bnc/>.
9. Collins COBUILD English Usage [Електронний ресурс] / HarperCollins Publishers. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
10. Collins English Dictionary — Complete and Unabridged, 12th Edition [Електронний ресурс] / HarperCollins Publishers. — 2014. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
11. Collins Thesaurus of the English Language — Complete and Unabridged 2nd Edition [Електронний ресурс] / HarperCollins Publishers. — 2002. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
12. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. — London: The University of Chicago Press, 2003. — 277 p.
13. Online Etymology Dictionary of the English Language [Електронний ресурс] / Douglas Harper. — Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>.
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс] / Oxford University Press. — Режим доступу: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
15. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Електронний ресурс] / K Dictionaries Ltd. — 2010. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
16. The American Heritage Roget's Thesaurus [Електронний ресурс] / Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. — 2014. — Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>.
17. Thesaurus of English Words and Phrases [Електронний ресурс] / P. M. Roget. — Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/10681/10681-h-body-pos.htm>.

Вербалізація атрибута довгий в українській картині світу

Мар'яна Журавель

магістр кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», Україна, E-mail: maryanna.zh@gmail.com

In this article verbalization of attribute 'long' based on the Ukrainian language phraseology material is explored and prototypical diatopical exposition available in Ukrainian linguistic image is analysed.

Ключові слова — фразеологія, прототип, атрибут, довгий, час, простір.

Проблему простору, зокрема орієнтацію людини у просторі, висвітлено у працях не лише лінгвістів, а й філософів (Ахундов [3], Андреев [1]), фізиків (Мостепаненко [15]) та літературознавців (Бахтин [4]).

Проблеми часу і простору та їх значення досліджено у працях таких науковців, як: Н. Іовхімчук [12], О. Моторного [16], О. Тараненка та С. Фоміної [22]. Дослідження семантичної структури

українських ФО зі значенням простору й часу проводилося за допомогою комплексної методики, в основу якої покладено метод *компонентного аналізу* [19: с. 13]. Однак досі не дослідженими залишаються питання, що пов'язані з мовним вираженням низки атрибутів простору.

Простір як одна з головних властивостей об'єктивного світу відіграє важливе значення під час вербалізації картини світу. «Проблема вивчення просторово-часових відношень і відображення їх у мові пов'язана з формуванням людиною уявлень про простір і час» [19: 11]. Дослідження різних засобів вербалізації, зокрема використання категорій простору та часу, викликає чималий інтерес дослідників, серед яких Вадим Богуцький [7], Олена